

K TZV. STANNÝM SOUDŮM Z LET 1941 -- 1945 V BRNĚ

František VAŠEK

Dne 17. prosince 1940 byla otevřena budova Právnické fakulty pro řídicí úřadovnu gestapa v Brně s působností pro celou Moravu. Byla sem přestěhována z Mozartovy ul. č. 3. Byl to především šéf služebny vládní rada, SS Sturmbannführer Günther Herrman se svými zástupci, ze Sušilových kolejí se nastěhoval na fakultu kriminální rada SS Hauptsturmführer Ewald Taud (vedoucí referátu II BM, české hnutí odporu) a z Kounicových kolejí kriminální rada, SS Hauptsturmführer Otto Koslowski (vedoucí referátu II A, levicová opozice). Budova byla od počátku roku 1940 adaptována na velké množství kanceláří. Nejvyšší tehdejší číslo 326 měla pracovnice oddělení III (kontrarozvědka) Friede Glemiová. Šéf služebny měl pracovnu č. 146 v I. poschodí. V polovině roku 1943 bylo u řídicí úřadovny gestapa zaměstnáno 295 osob, z toho bylo 47 dozorců ve věznicích gestapa v Brně (čtyři z nich byli v tzv. domácím vězení na Právnické fakultě v místě, kde byla dříve šatna pro studenty), 46 bylo zaměstnáno v dopravě a zbytek tvořili příslušníci exekutivy, umístění v budově fakulty.

V přízemí, v posluchárně č. 1 konal svá zasedání tzv. stanný soud. Posluchárna byla upravena jen v tom, že před stolem, za kterým seděl senát tzv. stanného soudu (předseda, dva přísedící, žalobce, tlumočník a vedoucí protokolu), byl rozprostřen koberec. Obžalovaní stáli před stolem, střeženi dozorcí gestapa (poddůstojníci v uniformách SS). Předsedou stanného soudu byl v stanném právu po příchodu SS Obergruppenführera R. Heydricha od 28. září 1941 do 20. ledna 1942 šéf služebny vládní rada SS Obersturmbannführer Wilhelm Nölle a stejně tak tomu bylo po atentátu na krvavého Heydricha od 27. května do 3. července 1942. Nölle sám předsedal senátu, většinou se ale nechal zastupovat svými zástupci vládními rady, SS Sturmbannführery dr. Bruno Letowem, především ale Hermannem Ebertem. Jako přísedící vystupovalo střídavě 24 příslušníků gestapa v důstojnických hodnostech, 4 z bezpečnostní služby (SD) a 4 z německé kriminální policie z Brna. Vedoucím protokolu byl v době 1. stanného práva policejní inspektor Schrader, v druhém policejní inspektor Hans Steiner. Jako žalobci vystupovali někteří přísedící. V tzv. třetím stanném právu, které bylo vyhlášeno až koncem války vojenským velitelem Brna generálem Poemem pro případy plnění, zastával funkci předsedy kriminální rada, SS Hauptsturmführer Hugo Römer s přísedícími kriminálními komisaři, SS Obersturmführery Kurt Leischkem a Franz Schauschützem a žalobcem dr. Hanne-mannem.

Po osvobození až do současné doby se v literatuře a publicistice stále používají pojmy stanný soud, stanné řízení, ačkoliv ve skutečnosti nikdy nešlo o instituci soudní, které se neřídilo ani subsidiárně trestním řádem nebo jinými specifickými právními normami. Ve skutečnosti se jednalo o tzv. Sonderbehandlung, doslova „zvláštní ošetření“, o instituci policejní, o policejní vraždu. Slova „stanný soud“, „stanné řízení“, nebo „rozsudek stanného soudu“ měl vyvolat jen dojem, že jde o skutečný soud, trestní řízení. Činnost „stanných soudů“ gestapa byla nejhrušším porušováním principů práva.

Okupace Československa 15. března 1939 byla aktem násilí, došlo k ní hrubým nátlakem, takže všechny akty a opatření vetřelce, legislativní, soudní, správní byly od počátku neplatné. Již z tohoto důvodu neměl okupant právo vyhlášovat v porobené zemi výjimečný stav, vydávat výnosy o zavádění stanných soudů a vynášet rozhodnutí o trestech nad československými občany.

S existencí stanného řízení nepamatovala ani nařízení ze 14. dubna 1939 o zavedení německého soudnictví v Protektorátě Čechy a Morava (RGI I. S. 752) ani nařízení z téhož dne o zavedení německého trestního soudnictví na stejném území (RGI I. S. 754), které zavedlo příslušnost německých trestních soudů nad neněmeckými občany. Stejně tak tomu bylo v nařízení o výkonu vojenské soudní pravomoci v Protektorátě z 8. května 1939 (RGI I. S. 903).

Nařízení o možnosti zavedení výjimečného stavu, jehož součástí bylo i vyhlášení stanného práva, vydal tzv. zastupující říšský protektor SS Obergruppenführer Reinhard Heydrich (šéf Říšského bezpečnostního hlavního úřadu), kterého vyslal Hitler, aby likvidoval stále rostoucí aktivitu odboje v Čechách a na Moravě, zabezpečil zbrojní výrobu, řešil židovskou otázku a připravoval germanizaci česko-moravského prostoru. Toto nařízení vydal Heydrich ještě téhož dne, kdy se objevil v Praze, 27. září 1941 a hned dne následujícího vyhlásil stanné právo nad územními obvody tzv. Oberlandrátů v Praze, Kladně, Hradci Králové, Brně, Olomouci a Ostravě. K 1. říjnu 1941 s účinností od 19,00 hod. bylo rozšířeno na okresy Uherský Brod, Uherské Hradiště a Hodonín. V nařízení z 27. září 1939 byly stanoveny zásady tvoření stanných soudů, řízení před nimi, možnosti uložení trestu a to smrti, předání gestapu. Heydrich dodatečně stanovil, že tento trest bude skutečně předáním odsouzeného do koncentračního tábora 3. stupně, nejtvrďšího v Mauthausenu, což znamenalo stejně téměř jistou smrt nebo zproštění. Heydrich také připustil možnost odchýlit se od platného práva (jako by v jeho nařízeních vůbec o právo šlo).

Za tohoto 1. stanného práva bylo na základě „rozsudků“ stanného soudu popraveno jen v Kounicových kolejích 142 osob (další v koncentračním táboře Mauthausenu). V 884 případech byl uložen trest předání gestapu.

Po atentátu na Heydricha - od 27. května do 3. července 1942 bylo na základě rozsudků stanného soudu v Brně popraveno v Kounicových kolejích 395 osob a dva v koncentračním táboře Mauthausen - parašutisté nadporučík Oldřich Pechal a rotný Jindřich Čoupek - 22. září 1942.

K zproštění obžaloby došlo za 1. stanného práva výjimečně (např. armádní

generál Eduard Kadlec, prof. MVDr. Král), za 2. stanného práva pravděpodobně jen v jednom případě.

V dokumentech, např. v rozsudcích stanného soudu bylo sice nadepsáno „ve jménu německého lidu“ (toto označení zavedeno v německém soudnictví 16. 2. 1934), ale nad tím v záhlaví bylo jednoznačně nadepsáno, že jde o stanný soud (Standgericht) řídicí úřadovny gestapa v Brně. Tuto skutečnost ani gestapo nezapíralo, že jde o institut politické policie.

Tuto realitu navenek ukazoval i fakt, že v posluhárně sloužící pro zasedání nebyl oficiální státní znak a vlajka Říše, ale černá vlajka s dvěma stříbrnými písmeny SS.

Samotný předseda (někdy uváděný jako prezident stanného soudu) neměl právnické vzdělání, jeho zástupci dr. Bruno Lettow a Friedrich Ebert byli sice absolventy právnických fakult, ale neměli kvalifikaci soudce z povolání. Totéž se týkalo dr. Otty Ernestyho z SD. Jinak všichni přísedící a žalobci neměli vůbec žádné právnické vzdělání, byli toliko důstojníky (Führer) SS, což byla podmínka členství v senátech. U stanného soudu nebyl tedy ani jediný člen, který by měl kvalifikaci soudce z povolání. Při tom v době, kdy se „tisíciletá Říše“ hroutila, říšský ministr justice dr. G. Thierack, jinak známý bývalý prezident Lidového soudu, který poslal na smrt velmi mnoho příslušníků odboje, vydal 15. února 1945 výnos o zřizování stanných soudů pro stíhání těch občanů Německa, kteří se dopustí činů, ohrožujících obranyschopnost nebo projeví zbabělost a při tom vyslovil nezbytnost, aby předsedou stanného soudu byl trestní soudce (přísedícími politický vůdce nebo člen NSDAP, důstojník wehrmachtu nebo zbraní SS, popřípadě policie). V této době, kdy počínal rozklad Říše, musel být předsedou stanného soudu trestní soudce. Pro gestapo v letech 1941 – 1942 nebylo zapotřebí soudce, jemu stačili důstojníci SS z gestapa nebo SD či kriminální policie.

Rozsudek byl rozmnožen cyklostylem a vedoucí protokolu ho pouze doplňoval. Náležitosti rozsudku (§ 267 německého trestního řádu) vůbec neměl. Nebyl vůbec výrok, který by uvedl skutek, z kterého je obžalovaný uznáván vinným, nebyly vůbec žádné důvody rozsudku (hodnocení důkazů, v čem spatřuje soud trestné jednání, proč byl uložen trest a za jakých okolností). Rozsudek byl naprosto nepřezkoumatelný.

Stejně to platí o obžalobě. Písemná obžaloba (Anklageschrift) nebyla ani v ústním návrhu žalobce, nebyl upřesněn skutek (§ 200 německého tr.ř.), použitý zákon a tzv. podstatné výsledky vyšetřování (důvody).

Trestné jednání bylo vymezeno v nařízení Heydricha z 27. září 1941 tak široce a obecně, že stanným řízením mohl být a také byl postihnut obyčejný přestupek (neohlášení se k pobytu). V rozsudku bylo jen konstatováno zcela všeobecně, že odsouzený se dopustil činu dle § 3 a 4 tohoto nařízení, že narušoval veřejný pořádek a bezpečnost, „někde že ohrožoval“ hospodářský život, nebo bylo dopsáno, že se „obžalovaný dopustil“ přípravy k velezrádnému jednání. To bylo nacyklostylováno a použito u všech odsouzených.

Stanné soudy se mohly zabývat toliko činy, které byly spáchány po jeho vyhlášení.

Ve skutečnosti byly postaveny před stanný soud celé řady českých vlastenců, kteří byli ve vazbě celé měsíce. Např. továrník Jan Sigmund z Lutína byl zatčen 6. listopadu 1940 a popraven byl 30. června 1942.

Po odsouzení byli popraveni lidé z území (za 1. stanného práva), na které se výjimečný stav ani nevztahoval nebo kde byl již zrušen.

Nebylo dbáno na to, aby nebyly popraveny těhotné ženy (§ 453 německého tr. ř.). Např. Jaroslava Kolaříková byla v Kounicových kolejích popravena i když byla ve vysokém stupni těhotenství. Božena Žižlavská byla popravena v šestinedělí.

Před stanný soud byly postaveny osoby mladší 18 let. Např. 21. dubna 1945 byl popraven šestnáctiletý Karel Švejda.

V praxi stanných soudů byl uplatňován tzv. Sippenhaft, odpovědnost rodiny za činy některého člena. Karl H. Frank ve vyhláše z 27. května 1942 hrozil zastřelením celé rodiny za neoznámení pachatelů atentátu. A také skutečně byli postiženi členové rodin za to, když se u nich objevil policejně neohlášený člověk.

Na návrh šéfa bezpečnostní policie a SD Horsta Böhma, Karl H. Frank schválil jako důvod k odsouzení k smrti tak za schvalování atentátu na Heydricha. Pod touto záminkou bylo popraveno mnoho lidí, které navrhla k odsouzení bezpečnostní služba (SD) jenom proto, že je pokládala za nebezpečné pro Říši.

K smrti byly odsuzovány osoby, které se staly předmětem vyložené provokace. Např. ve Viničných Šumicích agent gestapa dával pokyny k založení ilegální skupiny, sháněl pro ně zbraně a nabádal je, aby vyhodili do vzduchu železniční most u Rousínova. Stanný soud věděl, že jde o provokaci a přece poslal na smrt osm osob.

Kriminální rada Hugo Römer vyšetřoval činnost parašutisty nadporučíka Oldřicha Pechala a jeho pomocníky. Přesto se stal členem senátu, ačkoliv byl z rozhodování vyloučen.

Někteří lidé byli popraveni jen proto, že se jich chtělo gestapo zbavit. Např. doc. František Wenzl z Brna byl poslán 9. 6. 1942 na smrt jen proto, že měl odlišné názory na organizaci zemědělského družstevnictví než Němci. JUDr. Miroslav Fibich, okresní soudce z Tišnova byl 23. 6. 1942 popraven proto, že vmlouval občanovi, aby se nepřihlašoval k Němcům.

Rozsudky stanného soudu byly vykonatelné, jakmile je schválil obvykle dálnopisem nebo kurýrem SS Gruppenführer Karl H. Frank jako Vyšší vedoucí SS a policie. I tato skutečnost dokumentuje, že celý postup neměl nic společného s řízením před soudem.

V řízení před stannými soudy nešlo tedy v žádném případě o rozhodování skutečného soudu. Jednalo se o tzv. Sonderbehandlung. Dne 3. září 1939 vydal Heydrich jako šéf bezpečnostní policie a SD oběžník o „zásadách vnitřního zajištění státu během války“ jako směrnicí Vyšším vedoucím SS a policie, inspektorům bezpečnostní policie a řídicím úřadovnam gestapa. Uvádělo se v něm: „Každý pokus o rozložení semknutosti a vůle v boji německého národa musí být bezohledně potlačen. Zejména je nutno, ihned zatknout každou osobu, která vyjdruje pochybnosti o vítězství

německého národa a zpochybňuje spravedlivost války... Za předpokladu, že k tomu došlo veřejně nebo že byly vytvářeny skupiny, musí být takové osoby zatčeny v každém případě. Po zatčení podezřelé osoby je třeba provést neprodleně všechny vyšetřovací úkony k co nejúplnějšímu objasnění případu. Pak je třeba neprodleně podat zprávu šéfovi bezpečnostní policie a požádat o rozhodnutí, jak má být s případem naloženo, protože popřípadě může dojít na vyšší pokyn k brutální likvidaci takových elementů...". Dne 20. září 1939 vydal Heydrich prováděcí pokyn, ve kterém se podrobně vysvětlovalo, že pachatelé, jejichž činy jsou zvláště závažné pro svou „nebezpečnost nebo propagandistické účinky“ musí být vyhlazeni bez zřetele k osobě bezohledným způsobem (totiž exekucí). Jako příklady se uváděly pokusy sabotáže, pobuřování nebo demoralizování příslušníků armády nebo většího okruhu osob, hromadění zásob ve větším měřítku, aktivní komunistická nebo marxistická činnost. V tomto prováděcím výnose se pojem „Sonderbehandlung“ objevil poprvé. Úřadovna gestapa měla ve všech případech, který se jevil vhodný pro „Sonderbehandlung“ ihned uvalit ochrannou vazbu (Schutzhaft) podat dálhopisně zprávu šéfovi bezpečnostní policie (Heydrichovi). Ochranná vazba se měla uvalit proto, aby se předešlo tomu, aby případ převzal vyšetřující soudce (za 1. stanného práva došlo v Brně k rozepří mezi kriminálním radou Ottou Koslowskim z gestapa a vyšetřujícím soudcem „úředního soudu“ v Brně dr. Frankenbergem, který odmítal vydat gestapu vězně, na které již uvalil vazbu „Haftbefehl“. Všemocný Koslowski zvítězil a soudce musel do armády. Dne 26. září 1939 byla vydána další směrnice, z které vyplynulo, že rozhodovat o „SONDERBEHANDLUNGU“ bude vůdce SS a šéf německé policie Heinrich Himmler. V Německu začalo být používáno „Sonderbehandlungu“ již v září 1939. U nás to byla poprava 17. listopadu 1939 v kasárnách v Ruzyni devíti funkcionářů Svazu vysokoškolského studentstva. Činnost stanných soudů nebyla ničím jiným než určitá forma postupu při „Sonderbehandlungu“. Nacisté ji vedle zmíněných tří stanných práv v Brně používali později častěji. Dne 14. listopadu 1942 bylo popraveno v Kounicových kolejích oběšením šest občanů na příkaz Himmlera pro pokus o vytvoření diverzní skupiny v Beskydech (Vít Želízko a spol.). Od podzimu 1944 počalo docházet k masovému zavádění „Sonderbehandlungu“ veřejnými popravami na východní Moravě, na 120 osob bylo zastřeleno od 9. ledna do 16. dubna 1945 ranou do týla na dvorku mezi stěnou bloku A a sálem v Kounicových kolejích. Poslední bylo zastřelení tří osob v kotelně a 8. dubna 1945 pak 235 českých občanů v koncentračním táboře Mauthausen, kam je na smrt poslalo brněnské gestapo.

5. května 1994 byla na Právnické fakultě MU v Brně odhalena pamětní deska MU v Brně, sdělující studentům práv, že v budově fakulty se v době nesvobody, od 17. prosince 1940 až do 25. dubna 1945 neučilo právo, nevychovávali se mladí lidé k úctě k právu, ale že zde bylo místo, kde zrůdné gestapo připravovalo na smrt pod rouškou „soudu“ stovky českých lidí, kteří neudělali nic jiného, než bojovali za svobodu své vlasti.